

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת שלח, תשע"ה
מספר 1123בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

כתב המינוי של משה רבנו

יונה בר מעוז

כשאנחנו בודקים את תגובות משה על חטאי העם במדבר, אנו רואים שהוא נוקט אמצעים אחדים כדי למנוע עונש מן העם או לפחות להקטינו: הוא צועק אל ה', בא אליו בטרוניה, מפיל לפניו תחינה ועוד, אך לעתים הוא נמנע מלהגיב.

נראה שההתגלות הראשונה של ה' למשה, ההתגלות בסנה (שמ' ג:ג-ד), היא המפתח להבנת דרכו של משה בעניין זה. בהתגלות הזאת, הגדיר ה' את תפקידו של משה כהוצאת העם ממצרים למען שתי מטרות: עבודת ה' בהר סיני ושיבה לארץ האבות. ככל השיחה הארוכה בין ה' לבין משה, אין רמז בדבר תפקידו כמשכך הכעס האלוהי על חטאי העם.

לכן משה מגיב בתחילה רק לאיום על קיום העם הנובע מן האופן שה' מבצע בו את הגאולה. כשפרעה מכביד את עול העם במנעו מהם תבן, משה פונה אליו בטרוניה, משום שבכתב המינוי שלו נאמר שיוציא את העם מסבלו ולא שיוסיף על סבלו. על שפת ים סוף, כשהמצרים והים סוגרים על עם ישראל, כי כך תכנן ה', משה צועק אליו מיד, וכן הוא עושה עוד פעמיים לאחר תלונות העם על המחסור במים (שמ' טו:כד-כה; שמ' יז:א-ד). במקרים אלה יש למשה זכות לצעוק לעזרה, מפני שדרכי התממשות הגאולה, הגורמים לתלונות העם, אינם מאפשרים לו למלא את תפקידו, ולא נרמזו בכתב המינוי.

אבל כשהעם חוטא במעשה העגל, מתגלה בו פגם יסודי שאינו תלוי בדרכי הגאולה, ואין למשה כל סיבה להתנגד לרצון ה' להשמירו, אלא שבחטא העגל פתח ה' פתח לתחנוני משה על העם, הן משום שיידע אותו על תכנית ההשמדה הן משום שרמז לו שיש מקום להתערבותו, באמרו (שמ' לב:י):

וַעֲתָה הַנִּיחָה לִּי וַיִּחַר אֲפִי בָהֶם וְאָכַלְם, וְאַעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל.¹

בגלל הפגיעה שפגע העם בכבוד ה', בחר משה להדגיש בדבריו הסגוריה שלו שאם יושמד העם, כבוד ה' ייפגע ויחולל בגויים בצורה חמורה יותר. חטא העגל התרחש בצנעה בין ה' לבין עמו בסתר המדבר, ואם יסלח ה' לעם, לא יהיה בזה שום נזק לתדמיתו. לא כן יקרה אם ייוודע בגויים שנבצר כביכול מה' להשלים את מהלך גאולת העם, על אף הנסים המופלאים שבמכות מצרים וקריעת ים סוף.

* מאמר זה מוקדש לעילוי נשמת גיסי, מנחם מאיר שחף, שדקדק בקריאת התורה והעמיק בהבנתה. יהיו הדברים לניחומים לרעייתו, אחותי טובה, לילדינו, חגלה מיכל ועדו, ולנכדיו. יהי זכרו ברוך.

גב' יונה בר מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובלמודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל מקראות גדולות "הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

¹ משה היה נזקק לרמז מפורש להתערב, מפני שמחשיפתו לתכנית האלקית היה עשוי להסיק שפקע המינוי שלו, ולא היה עולה בדעתו לבקש מה' מחילת כבודו, כמו שהבינו חז"ל את דברי המקרא: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּךְ רֵד" (שמ' לב:ז) - מאי "לך רד"? אמר רבי אלעזר: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, רד מגדולתך! כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל. ועכשיו ישראל חטאו. אתה למה לי? מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר. וכיון שאמר: "הֲרַף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם" (דב' ט:יד), אמר משה: דבר זה תלוי בי! מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים. (ברכות לב ע"א).

מכאן ואילך, כשאין ה' פועל מיד להעניש החוטאים, אלא משתהה ומודיע מה הן כוונותיו העתידיות, משה מבין שהוא רשאי לסגור על העם. כך קורה בפרשתנו בחטא המרגלים, כשה' פותח בשיח טרוניה באוזני משה (במ' יד:יא-יב):

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עַד אָנֹכָה יִנְאַצְנִי הָעָם הַזֶּה, וְעַד אָנֹכָה לֹא יֶאֱמִינוּ בִּי בְּכָל הָאֲתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ. אֲפֹנֶה בְּדַבָּר וְאוֹרְשֶׁנּוּ, וְאֶעֱשֶׂה אֶתְּךָ לְגֹי גְדוֹל וְעֲצוּם מִמֶּנּוּ.

דברי ה' האלה דומים מאוד לדבריו בחטא העגל, ומציגים שוב תכנית אלוקית כפולת-פנים: השמדת העם הקיים וקימומו מחדש בזרעו של משה.

משה מבין את הרמז, פועל בדומה למה שעשה בחטא העגל, וחוזר על טיעונו שכבוד ה' שחולל עשוי להיפגע יותר, אם יושמד העם. הגויים שישמעו על חטא מאיסת הארץ לא יראו בו טעם מספיק להשמדת העם, ויסבירו אותו בדרך שתתאים לתפיסתם האלילית. הם יטענו שאלוהי ישראל הוא אלוהי מדבר. כל כוחו וגבורתו הם בתחום הזה, שהרי עלה בידו לעשות נסים רבים, אך במאבק נגד אלי כנען חשש שתהא ידו על התחתונה,² והעדיף להשאיר את העם קבור במדבר, כדי שלא להתבזות בתבוסה בכנען.

אלא שאין משה יכול להסתפק בטיעון של חילול כבוד ה', מפני שחטא המרגלים היה גדול מחטא העגל. בחטא העגל חטאו רק שלושת אלפים איש, שאין אנו יודעים מה טיבם, ואילו בחטא המרגלים חטאו רוב המנהיגים, עשרה משנים-עשר האנשים המורמים מעם, שהמקרא מעיד על המרגלים שהם: "כָּל נְשִׂיא בְּהֵם" (במ' יג:ג), "כָּל אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה" (במ' יג:ד), ובעקבותיהם פשה הנגע בכל העם.³ לכן משה נאלץ להסתמך הפעם גם על מידות הרחמים ואריכות האפיים של ה' שנתגלו לו בעקבות חטא העגל, והוא מעמיד מול גודל החטא את גודל כוח הסליחה של ה': "וְעַתָּה יִגְדַל נָא פַתְּ ה'" (במ' יד:יז), "סִלַּח נָא לְעֹן הָעָם הַזֶּה כַּגְּדוֹל חַסְדְּךָ" (במ' יד:יט).

התביעה של העם לאכול בשר - "וְהִאֲסַפְסַף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הַתְּאוֹת תֹּאֲנֶה, וַיֵּשְׁבוּ וַיִּכְפּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֶאֱכַלְנוּ בֶּשֶׂר [...] וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בֹּכָה לְמִשְׁפַּחְתּוֹ אִישׁ לְפִתְחֵוֹ אֶהְלוֹ" (במ' יד:י) - מסבכת את משה. אמנם התלונה קשורה בדרך ביצוע הגאולה, ולכאורה אינה מכוונת כנגד ה', אך אינה מוצדקת לגמרי. בו בזמן ה' רומז על תגובתו בלי לפרש אותה: "וַיִּחַר אַף ה' מְאֹד" (במ' יד:י), ולכן "וַיְבַעֲרֵנִי מִשֶּׁשׁ רַע" (שם).

משה בוחר להגן על העם מפני כעס ה' בטענה שטען בהתגלות בסנה, שאינו ראוי להנהיג את העם ושאי התאמתו לתפקיד היא המקור לתלונות העם. טענה זו מועילה למתן את הכעס האלוהי ולמזער את העונש. אמנם "וַיִּיָּד ה' בְּעַם מִכָּה רַבָּה מְאֹד" (במ' יד:לג), אך זה כאין וכאפס לעומת החטא כפי שהוא נראה בעיני ה': "יַעַן כִּי מֵאֲסַתְּם אֶת ה' אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לְאָמֹר, לָמָּה זֶה יַצְאֵנוּ מִמִּצְרָיִם" (במ' יד:כ).

התראה מפורשת על התכנית להשמדת חוטאים יש בחטא עדת קרח: "וַיִּדְבַּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר. הַבְּדִלוּ מֵתוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאֶכְלָה אֹתָם כְּרִגְעַ" (במ' טז:כ-כא). לכן משה יכול לטעון: "הָאִישׁ אֲחִיד יַחֲטֵא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצָף" (במ' טז:כב). הצהרה דומה על כוונת ה' מקדימה את פעולת ההצלה של משה כשהעם מתלונן על הקטורת הממיתה: "הֲרַמּוּ מֵתוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאֶכְלָה אֹתָם כְּרִגְעַ" (במ' יז:י). אך כיוון שהפעם לא הותיר ה' מרחב זמן לדיונים מילוליים עמו, "כִּי יֵצֵא הַקָּצֵף מִלְּפָנָיו ה' הַחַל הַנֶּגֶף" (במ' טז:יב), משה נחלץ לפעול לפי רצונו המרומז של ה': "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן קַח אֶת הַמַּחְתָּה וְתֵן עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קִטְרֹת וְהוֹלֵךְ מֵהֲרָה אֶל הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם" (במ' טז:י-יא). ואכן, פעולתו המהירה מועילה לעצור את הנגף.

אבל כשפורץ נגף כלשהו בעם בלי התראה מוקדמת של ה', כנראה משום שתלונות העם אינן מוצדקות, אנו רואים שמשה חסר אונים: אש פוגעת בעם בקברות התאוה (במ' יא:א-ב), ואין משה עושה דבר. רק בלחץ העם הוא פונה אל ה': "וַיִּצְעַק הָעָם אֶל מֹשֶׁה, וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל ה'".

בדרך דומה פועל משה לאחר 38 שנים. כשנחשים פגעו בבני ישראל עקב תלונותיהם החוזרות ונשנות, משה מתפלל רק לבקשת העם (במ' כא:ה-ז).⁴

איש ההגות אנדרה נהר אומר שלמעשה משה אינו בטוח במקרים אלה שיענה. וזה לשונו:⁵

² זאת חשיבה אלילית אופיינית, כפי שעולה מן הפסוק: "וְעַבְדֵי מֶלֶךְ אַרְם אָמְרוּ אֵלָיו אֱלֹהֵי הָרִים אֱלֹהֵיהֶם עַל כֵּן תִּזְקוּ מִמֶּנּוּ, וְאוֹלָם נִלְחַם אִתְּם בְּמִישׁוֹר אִם לֹא נִחְזַק מֵהֶם" (מל"א כ:כג).

³ "וַתֵּשֶׂא כָל-הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם, וַיִּבְכּוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא. וַיִּלְנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵם כָּל הָעֵדָה לוֹ מִתְּנוּ בְּאַרְץ מִצְרָיִם אוּ בְּמִדְבַר הַזֶּה לוֹ מִתְּנוּ" (במ' יד:א-ב).

⁴ ואין ה' מסיר את הנגע מיד, אלא מעביר את העם סדרת חינוך, כפי שפירשו חז"ל במשנה: "עֲשֵׂה לָךְ שְׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל גֶּס, וְהָיָה כָּל הַנְּשׂוּף וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי" (במ' כא:ח). וכי נחש ממית או נחש מחיה? אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים, היו מתרפאים. ואם לאו, היו נימוקים" (ראש השנה ג,ח).

⁵ ראה דבריו בספרו *Lessence du Prophetisme*, שתורגמו על ידי משה קטן והובאו בספרו של דב רפל, *הנבואה באספקלריה של המחשבה היהודית מימי המקרא ועד ימינו*, ירושלים תשל"א, עמ' 216.

אף אין קסמי רוח בין ה' לנביא. שום דבר, אם תפלה אם בקשה, לא יאלץ את ה' להתגלות. לעתים קרובות, כשהשעה דוחקת מאוד, הנביא קורא לה' כמו כל בריה אחרת. אבל, כמו כל בריה אחרת, הוא עלול להיכשל בקריאתו. וה' אינו עונה לו. עומד לפניו בשתיקה.

לבסוף, כשפרצה מגפה בעם בעקבות חטא בעל פעור (במ' כה:א-י) וכילתה עשרים וארבעה אלף נפשות מישראל, משה מסתפק בבכי של צער על ההידרדרות הרוחנית של העם ועל הנגף שבא בעקבותיה, ולולי פינחס, שעמד בפרץ, היה הנגף גדול פי כמה. אכן, בצדק זכה פינחס לברית שלום מאת ה', וראוי היה שיזכה גם לברית שלומנו ולתודתנו.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה